

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ ТА ЗАХИСТУ
НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ УЧНІВСЬКОЇ РОБОТИ
НА МІЖНАРОДНОМУ КОНКУРСІ З УКРАЇНОЗНАВСТВА**

УДК [37.091.33:39(=161.2)]:001.891(07)

ББК 74.200.58я7+82.3(4Укр)я7

Ч-65

Автор – Чирков О.А., науковий співробітник НДІУ МОН України

Рецензенти –

Баран В.Д., д-р іст. наук, чл.-кор. НАН України;

Істоміна Н.М., вчений сек-р НДІ українознавства;

Касян Л.Г., зав-ч від. філософії освіти та освітніх технологій;

Пономаренко А.Ю., канд. філол. наук;

Хоменко О., зав-ч від. укр. літератури НДІУ;

Ятченко В.Ф., д-р філос. наук.

У праці наведено методичні рекомендації щодо виконання конкурсної науково-дослідної учнівської роботи та підготовки до її публічного захисту, зокрема дії, спрямовані на уникнення найпоширеніших недоліків.

Видання розраховане на учасників і організаторів Міжнародного конкурсу з українознавства: учнів, вчителів, працівників управлінь освіти різного рівня, членів конкурсних комісій.

© Чирков О.А., НДІУ МОН України, 2009.

ЗМІСТ

Вступ.....	2
I. Що таке наука і наукова діяльність?.....	3
II. Що таке українознавство?.....	5
III. Рекомендації щодо виконання конкурсної науково-дослідної учнівської роботи з українознавства.....	7
IV. Рекомендації щодо підготовки до захисту конкурсної науково- дослідної учнівської роботи з українознавства.....	14
Додатки	
Додаток 1. Ресурси електронної бібліотеки НДІ українознавства.....	15
Додаток 2. Основні вимоги до науково-дослідних учнівських робіт з українознавства.....	16
Додаток 3. Регламентація публічного захисту конкурсної науково- дослідної учнівської роботи з українознавства.....	20

ВСТУП

Міжнародний конкурс з українознавства, головним організатором якого є Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України, став невід'ємною ланкою українознавчої освіти і науки. Щорічна практика автора в перевірці поданих на конкурс учнівських науково-дослідних робіт з українознавства, а також спілкування з членами конкурсних комісій, з конкурсантами, їхніми науковими керівниками, вчителями і батьками, спонукали до розробки цих методичних рекомендацій.

Початкуючі українознавці та їхні наукові керівники знайдуть у цьому виданні відповіді на чимале коло питань, пов'язаних із виконанням і захистом конкурсної науково-дослідної учнівської роботи з українознавства. З'ясування конкурсантами та їхніми керівниками проблемних чи складних питань поліпшить якість поданих на конкурс робіт, полегшить і, можливо, прискорить їх виконання, допоможе добре підготуватися до захисту.

У I розділі методичних рекомендацій наголошено на певних якостях науки й наукової діяльності, важливих для виконання і захисту науково-дослідної учнівської роботи.

У II розділі наводиться визначення українознавства, пояснюється зміст навчального курсу в загальноосвітній та вищій школі.

У III розділі багато уваги приділено недолікам, що мають конкурсні науково-дослідні учнівські роботи, та способам їх уникнення. Головну ж увагу зосереджено на уникненні тих недоліків, що мають засадничий, визначальний характер.

У IV розділі наведено поради щодо підготовки до захисту науково-дослідної роботи з українознавства.

У додатках подано додаткову інформацію, що є необхідною чи корисною для підготовки до участі в конкурсі. У додатку 1 представлено перелік праць, наявних в електронній бібліотеці НДІУ. Ними доцільно користуватися у процесі підготовки до участі в конкурсі.

Розроблені Істоміною Н.М., вченим секретарем НДІ українознавства, «Вимоги до написання науково-дослідних учнівських робіт з українознавства (методичні рекомендації)» містять багато важливої інформації і мають бути головним орієнтиром для конкурсанта при науковому й технічному оформленні роботи (додаток 2). У вступній частині Вимог... знайдете інформацію про українознавство у школі. Вимоги... розміщено і на веб-сторінці НДІ українознавства, у рубриці «Міжнародний конкурс з українознавства» – <http://nrrius.org.ua/>

За Положенням про Міжнародний конкурс з українознавства у додатку 3 наведено регламентацію публічного захисту конкурсної науково-дослідної учнівської роботи.

Автор вдячний Пономаренко Ангеліні Юріївні та іншим рецензентам за надані зауваження і поради щодо розробки цих методичних рекомендацій.

Зауваження і побажання щодо їх поліпшення можна надіслати на ім'я автора електронною поштою (gelovokrych@ukr.net) і звичайною поштою на адресу (01135, м.Київ, вул. Ісаакяна, б.18, НДІУ. Відділ української етнології. Чиркову О.А.).

I. ЩО ТАКЕ НАУКА І НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ?

Для виконання науково-дослідної роботи необхідно насамперед більше дізнатися про науку й наукову діяльність. У цьому допоможе наведена далі загальна інформація, зібрана з довідників, словників, Вікіпедії. Зверніть увагу на принципи відмінності науки від інших форм пізнання.

Наука – сфера людської діяльності, функція якої – вироблення й теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність; одна з форм суспільної свідомості, містить як діяльність на одержання нового знання, так і її результат – суму знань, що лежать в основі наукової картини світу; позначення окремих галузей наукового знання.

Безпосередні цілі науки: опис, пояснення і передбачення процесів та явищ дійсності, що становлять предмет її вивчення, на основі законів, що вона відкриває. Основне завдання науки – виявлення об'єктивних законів дійсності, а її головна мета – істинне знання.

Система наук умовно ділиться на природничі, суспільні й технічні. Наука має міцні зв'язки з філософією, ідеологією й політикою.

У зв'язку з потребами суспільної практики, внаслідок історичного розвитку, наука перетворилася на важливий соціальний інститут, що потужно впливає на всі сфери буття суспільства. Упродовж життя сучасної пересічної людини кількість наукової інформації на земній кулі зростає щонайменше у 30 разів.

Критеріями науковості, які відрізняють науку від інших форм пізнання, є: об'єктивність, системність, практична націленість, орієнтація на передбачення, суворі доказовість, обґрунтованість і достовірність результатів.

Наукове співтовариство – сукупність людей, що здійснюють наукову діяльність, є складною системою, що самоорганізується і складається з державних інституцій, громадських організацій та неформальних груп.

Наукове співтовариство визнає або відкидає нові ідеї й теорії, забезпечує розвиток нового знання, підтримує систему освіти й підготовки нових наукових кадрів.

Вчений – представник науки, що свідомо формує наукову картину світу, чия наукова діяльність та кваліфікація одержали певне визнання від наукового співтовариства. Головною формальною ознакою наукової кваліфікації є публікація матеріалів дослідження в авторитетних наукових виданнях та доповіді на авторитетних наукових конференціях. В СРСР, і тепер в Україні кваліфікація вчених формально підтверджується державою (а саме Вищою атестаційною комісією) через надання наукових ступенів (кандидат чи доктор наук) і вчених звань (старший науковий співробітник, доцент, професор).

Науковий метод – сукупність основних способів одержання нових знань у межах будь-якої науки. До структури сучасного наукового методу входять такі дії: спостереження, аналіз, узагальнення, прогноз, перевірка. На кожному етапі важливе значення має критичне ставлення до вихідних даних та одержаних результатів будь-якого рівня. Наука відрізняється від інших форм пізнання тим, що в ній необхідно все доводити, обґрунтовувати даними, що перевіряються, підтверджувати теоретичні висновки результатами експериментів.

Теорія – система основних ідей у певній галузі знання; форма наукового знання, що дає цілісне уявлення про закономірності й суттєві зв'язки дійсності.

Гіпотеза – недоведене твердження, припущення, здогад. Висловлюється на основі низки спостережень, що її підтверджують. Доведена гіпотеза стає встановленим фактом, заперечена гіпотеза переводиться до розряду тверджень. Недоведена й незаперечена гіпотеза вважається відкритою проблемою.

Закон – твердження, що описує співвідношення, зв'язки між різними науковими поняттями, запропоноване для пояснення фактів і визнане на цьому етапі науковим співтовариством.

Експеримент у науковому методі – дії, що робляться для перевірки гіпотези чи наукового вивчення зв'язків між феноменами.

Наукове дослідження – процес вивчення, експерименту, концептуалізації й перевірки теорії, пов'язаний з одержанням наукових знань. Наукові дослідження бувають фундаментальні

(здійснюються з метою одержання нових знань незалежно від перспективи їх застосування) та прикладні.

Науково-дослідний інститут – установа, що здійснює дослідження в галузі науки й техніки, основна організаційна форма здійснення науково-дослідної роботи певного напрямку в Україні та в багатьох інших країнах.

Наукова етика – сукупність моральних принципів, яких дотримуються науковці у своїй діяльності, і які забезпечують функціонування науки.

Роберт Мертон у своїх соціологічних працях виділив чотири моральних принципи в науці:

1. Колективізм (результати дослідження мають бути відомі науковому співтовариству);
2. Універсалізм (оцінка кожної наукової ідеї чи гіпотези має залежати лише від її змісту й відповідності технічним стандартам наукової діяльності, а не від соціальних характеристик її автора, наприклад, від посади, вченого ступеня, вченого звання);

3. Некорисливість (при оприлюдненні наукових результатів дослідник не мусить прагнути одержати особисту вигоду, крім задоволення від розв'язання проблеми);

4. Організований скептицизм (дослідники мають критично ставитися що до власних ідей, що до ідей колег). Існує ще два принципи: самоцінність істини й цінність новизни.

Коли мова йде про наукове доведення обов'язковим є такий принцип: всі дослідники є рівними, ніякі колишні заслуги будь-якого дослідника не беруться до уваги.

Важливою є наукова чесність при викладенні результатів дослідження. Помилятися вчений може, проте він не має права підтасовувати результати. Може повторити зроблене кимось раніше відкриття, але не має права привласнювати першість собі. Наявність посилань є обов'язковою вимогою оформлення наукової статті чи монографії, що дає змогу зафіксувати авторство певних ідей і наукових текстів, розрізнати вже відоме в науці від нових результатів.

До порушників етичних принципів науки в різних наукових співтовариствах застосовують санкції різної жорсткості.

Псевдонаука – імітація наукової діяльності, уподібнення науці різноманітних навколо наукових конструкцій. Ознаки псевдонаукових теорій: ігноруються чи викривлюються факти, не відповідають критерію Поттера, відмова від узгодження теоретичних позицій з результатами спостережень, використання непідтверджених незалежними експериментами даних, неможливість незалежної перевірки чи повторення результатів дослідження, використання в науковій роботі політичних чи релігійних настанов. Певну частину ненаукових концепцій називають **паранаукою**.

Популяризація науки – поширення наукових знань у сучасній і доступній формі для широкого кола людей. Науково-популярна інформація може спрямовуватися на певну частину суспільства, наприклад, на талановитих школярів. Прихід молоді в українознавство залежить від рівня його популяризації.

Абсолютна більшість науково-дослідних установ України перебувають у складі Національної академії наук України. Наукову діяльність здійснюють і навчальні заклади, підпорядковані Міністерству освіти і науки та іншим міністерствам і відомствам України. Певну частку науково-дослідної роботи в Україні здійснюють інституції, що мають статус громадських організацій чи товариств з обмеженою відповідальністю.

Наукові знання на території України почали зароджуватися, ймовірно, ще в античні часи. З появою навчальних закладів у Острозі, Львові, Києві формувалися об'єктивні передумови вироблення й поширення наукових знань. Упродовж XIX ст. – на початку XX ст. в Україні з'явилися Львівський, Харківський, Київський, Одеський, Чернівецький університети, Наукове товариство імені Шевченка у Львові (1893 р.) та інші наукові товариства в підросійській частині України. Українська революція сприяла швидкому розвитку науки в Україні, зокрема українознавчих досліджень. 1918 р. засновано Українську академію наук. Від кінця 1920-х до кінця 1980-х рр. в Україні були несприятливі умови для розвитку науки, особливо гуманітарних і суспільних її галузей. В умовах Перебудови (2 пол. 1980-х рр.) та в часи незалежності України українська наука починає розвиватися без компартійного керування, але багато проблем її функціонування і досі нерозв'язані.

II. ЩО ТАКЕ УКРАЇНОЗНАВСТВО?

Кононенко П.П. у багатьох своїх працях подає таку концепцію сучасного українознавства. «З огляду на нові умови розвитку України й світового українства, а також на уроки еволюції українознавчої науки за ініціативи Інституту українознавства при Київському державному університеті ім. Т.Шевченка на початку 90-х років XX ст. розробляється і здійснюється концепція і програма відродження та розвитку українознавства **як цілісної наукової системи знань про Україну і світове українство на всьому планетарному часо-просторі їхньої еволюції**. У цьому зв'язку та з урахуванням напрацювань крає-, країно-, людино-, суспільство-, народознавства, але тепер не як суми самодостатніх величин, а як компонентів цілісного організму – України й українства і розробляється новий концептуальний підхід до осмислення сучасних проблем українознавства. І, що організм цей може бути досліджений і відповідно виражений тільки через єдність взаємозалежних концентрів знань: Україна – історія, теорія, методологія; Україна – етнос, – природа, – нація і держава, – культура; Україна й українство у міжнародних відносинах; Україна – доля, ментальність, історична місія.

Причини й мотиви зрозумілі: носіями природної сутності народу (визначеної трансцендентно) є рід і етнос. Характер, спосіб життя, долю етносу зумовлює природа. Природа зумовлює і семантику, внутрішній лад, кольори й барви, музику мови. Знання про природу, етнос, мову допоможуть зрозуміти культуру (матеріальну й духовну), ментальність, історичну місію, долю народу. Усе те разом зумовлює спосіб життя, правову систему й тип нації, держави, громадянського суспільства, а через це і характер міжнародних відносин.

Тому зрозуміло, що вивчення та висвітлення окремих складників цілого не дає повного уявлення про Україну, які перебувають у постійному самовдосконаленні й саморозвитку. В іншому випадку не відбудеться глибокого самопізнання й самостворення українства, перерветься шлях, зникне енергія вічності. Несвідомий себе і своєї місії народ зникне з карти вселюдства.

Завдання українознавства – на основі багатовікового досвіду українського народу та вселюдства відкрити найбільш оптимальні шляхи в майбутнє – до щастя й краси, правди й свободи, справедливості й гуманізму».

Серед наук, що розвиваються в Україні й мають зв'язки з українознавством, є такі: антропологія, археологія, географія соціальна й економічна, географія фізична, лінгвістика, мистецтвознавство, історія, краєзнавство, культурологія, літературознавство, педагогіка, політологія, психологія, соціологія, філологія, філософія, економіка, етнографія, юриспруденція, релігієзнавство.

У багатьох загальноосвітніх школах України українознавство є окремим навчальним курсом, про який у рекомендованій Міністерством освіти і науки України програмі сказано таке: «Метою сучасної освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого життєвого вибору, збагачення на цій основі їх інтелектуального, творчого, культурного потенціалу, підвищення освітнього рівня. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.

Світ є цілісним у своїй різноманітності, багатстві проявів. Його осягнення можливе через пізнання людиною себе, свого роду, народу, інших народів. Українознавство є системною, інтегративною наукою цілісності, що вивчає українську людину, Україну та світове українство у часопросторі, його взаємозв'язки з іншими народами. Українознавство структуроване за концентрами.

Метою та завданням українознавства як навчально-виховного предмета є виховання патріота, громадянина української держави, свідомого державотворця, творчої особистості, яка співпрацюватиме зі світом на засадах кооперації, буде здатна реалізувати своє власне покликання та реалізовувати покликання української нації.

Курс «Українознавство» є надзвичайно важливим для становлення світогляду українських школярів, зокрема їхнього ставлення до світу. Знання, вміння та навички, здобуті в процесі його вивчення, є для учнів інструментом, набуття ними майстерності життя – вміння жити.

Українознавство сприяє становленню кожного школяра як творця – себе, своєї родини, держави, світу.

Концентри українознавства (Україна – етнос; Україна – природа, екологія; Україна – мова; Україна – культура; Україна – ментальність, доля; Україна – нація, держава; Україна у міжнародних відносинах; Україна – історична місія) як універсальні сфери життя конкретизуються змістовими лініями, які реалізуються тематичними блоками.» (див.: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство. 5-12 класи / Кононенко П.П., Касян Л.Г., Семенюченко О.В.– К.: Українське агентство інформації та друку «РАДА», 2008).

У підручнику для вищих навчальних закладів Кононенко П.П. визначає предмет українознавства, тлумачить його освітньо-виховну сутність таким чином: «Предметом українознавчих досліджень є феномен українства, закономірності, досвід і уроки його етно-, націє-, державотворення, матеріального й духовного життя, формування і розвитку етнічної території (України).

Філософсько-гуманістичними основами українознавства є визнання: світ – єдиний, цілісний, повний лише у своїй різноманітності, в тому числі людей (народів), що складають вселюдство; кожна людина, нація, мова, культура має природне, рівне право на життя й повну самореалізацію; тільки у взаємодії з іншими людьми кожна людина, кожен народ, його мова, культура можуть виявити всю повноту своєї індивідуально-вселюдської сутності; посягання на природне право кожної людини, нації, мови, культури, на їхню самотність і волю є злочином перед вселюдством; шляхом до повної реалізації сутності, покликання людини і людства є пізнання як синтез самопізнання і самотворчості.

Українознавство – шлях до самопізнання й самотворення українства, здійснення ним своєї історичної місії. Воно органічно поєднує (синтезує) процеси пізнання, виховання й навчання, народної і академічної педагогіки, вітчизняного і зарубіжного досвіду, органічно переростає в українолюбство та українотворення...

Завданням українознавства є не тільки відродження пам'яті історії, а й створення на ґрунті уроків минулого передумов для осмислення проблем сучасності та визначення перспектив і шляхів досягнення мети у майбутньому.» (див.: Кононенко П.П. Українознавство: Підручник для вищих навчальних закладів.– К.: Міленіум, 2006.–870 с.).

Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України є важливим науковим і освітнім українознавчим центром. НДІУ здійснює наукові дослідження за різними напрямками українознавства, розробляє навчальні програми з українознавства, готує українознавчі кадри найвищої кваліфікації, координує наукову роботу багатьох українознавчих центрів, популяризує українознавчі знання тощо. Інститут українознавства було створено після здобуття Україною незалежності. Відтоді й до сьогодні директором інституту є д-р філол. наук, проф. Петро Петрович Кононенко.

Інститут українознавства має веб-сторінку, де вміщено багато наукової, методичної й організаційної інформації стосовно конкурсу та українознавства, яка може бути корисною для виконання науково-дослідної учнівської роботи (адресу зазначено у вступі).

Інститут видає два періодичні видання – журнал «Українознавство» і Збірник наукових праць НДІ українознавства, в яких вміщено багато статей, повідомлень та інших публікацій стосовно теорії українознавства і за багатьма центрами українознавства. Електронна версія журналу містить більшість публікацій його друкованої версії (див.: <http://www.ualogos.kiev.ua>). З певною частиною томів Збірника тепер можна ознайомитися на сайті Ярошинського О.Б. (див.: <http://yarosch.mylivepage.com/file/index>).

Навчальні шкільні програми з українознавства, посібники з українознавства та іншу корисну для конкурсанти інформацію вміщено в електронній бібліотеці НДІУ (<http://nrius.org.ua/>). Перелік її ресурсів наведено в додатку 1.

Величезний обсяг українознавчої інформації зосереджено на інтернет-порталі Національної бібліотеки імені В.І.Вернадського (www.nbuv.gov.ua). На ньому є повний зміст тому № 22 Збірника наукових праць НДІУ та один з останніх номерів журналу «Українознавство» і, можливо, надалі там буде представлено всі наступні томи й номери періодичних видань інституту.

ІІІ. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ КОНКУРСНОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ УЧНІВСЬКОЇ РОБОТИ З УКРАЇНОЗНАВСТВА

Вимоги, що висуваються до конкурсних науково-дослідних учнівських робіт з українознавства, загалом узгоджуються з вимогами до наукових робіт учнів – членів Малої академії наук учнівської молоді і мають багато спільного з вимогами до курсових, кваліфікаційних і дипломних робіт студентів вищих навчальних закладів (України й інших країн), а також до статей у наукових періодичних виданнях.

Навіщо існують певні вимоги до конкурсних робіт?

По-перше, дотримання учнем (виконавцем наукового дослідження) певних вимог, що офіційно висуваються до конкурсних робіт, є важливою навчальною складовою конкурсу з українознавства. Конкурсант здобуває нові теоретичні знання й набуває практичних навичок, що стосуються наукової діяльності, зокрема правильного оформлення результатів наукового дослідження (які стануть у пригоді і при виконанні курсових, кваліфікаційних, дипломних робіт під час навчання у вищих навчальних закладах).

По-друге, певна уніфікація, стандартизація конкурсних робіт (насамперед за формою) дає можливість членам конкурсних комісій більш-менш об'єктивно оцінювати й порівнювати їх між собою та зіставляти з наявними за певною темою українознавчими публікаціями.

Багато представлених на конкурс робіт не відрізняються чи мало чим відрізняються від звичайного реферату, скомпанованого з більшого чи меншого (у різних випадках) кола публікацій. Лише поодинокі конкурсні роботи є науковими дослідженнями з українознавства. Зрозуміло, що учнівські науково-дослідні роботи, подані на конкурс з українознавства, є навчальними, і до них не можна застосовувати критерії науковості повною мірою. Проте конкурсант мусить прагнути навчитися виконувати наукове українознавче дослідження.

Учасникам конкурсу та їхнім керівникам (ще на етапі прийняття рішення про участь у конкурсі з українознавства) варто звернути увагу на те, що виконана за місцем навчання і подана на конкурс письмова учнівська робота не є рефератом на певну тему чи художнім твором, а є результатом здійсненої особисто автором (з допомогою керівника) науково-дослідної роботи і за умовами конкурсу має відповідати визначеним вимогам. Практичним результатом виконання конкурсної роботи є, серед іншого, таке: поглиблення українознавчих знань конкурсанта, здобуття нових практичних навичок, одержання наукового результату (виявлення нових, досі невідомих знань), оприлюднення нових та поширення вже відомих українознавчих знань (шляхом опублікування, доповіді, спілкування).

Виконання науково-дослідної роботи, її оцінювання і публічний захист є важливою складовою конкурсу. Положенням про Міжнародний конкурс з українознавства визначено, що виконання й оцінювання науково-дослідної учнівської роботи становить весь перший його етап, а її публічний захист – частину другого (див. Додаток 2). Наслідком успішного виконання конкурсної роботи є подолання першого етапу конкурсу, одержання запрошення до участі в заключному його етапі. На другому етапі конкурсу запрошені на нього учасники спочатку виконують письмові завдання. За сумарною кількістю балів, отриманих за науково-дослідну роботу та за письмову конкурсну роботу, конкурсантів допускають чи не допускають до публічного захисту науково-дослідних робіт. Вже з урахуванням результатів публічного захисту журі визначає переможців конкурсу (спосіб визначення переможців у подальших конкурсах може змінитися).

Оцінювання конкурсної науково-дослідної роботи здійснюється за комплексом критеріїв: 1) за актуальністю і складністю обраної теми (максимум 4 бали), 2) за системністю, науковістю і повнотою розкриття теми (максимум 8 балів), 3) за аргументованістю висновків (максимум 4 бали), 4) за грамотністю та культурою оформлення (максимум 4 бали). Майте на увазі, що критерії оцінювання науково-дослідних робіт у подальших конкурсах можуть змінитися, тому науковим керівникам треба з'ясовувати ці питання в місцевих управліннях освіти чи в організаторів конкурсу.

Найбільша кількість балів, яку може набрати конкурсант за свою науково-дослідну конкурсну роботу, становить 20. У цьому переліку немає деталізації критеріїв, немає вимог

щодо українознавчості робіт. Передбачається, що всі прийняті до участі в конкурсі роботи є українознавчими. Далі розглянемо досить поширені в науково-дослідних учнівських роботах недоліки.

Групування та ранжування (за значущістю, важливістю, визначальністю) конкретних зауважень до конкурсних письмових робіт з українознавства має такий вигляд:

1. Немає повної відповідності між обраною темою роботи (назвою) і її реальним письмовим змістом.

2. Тему роботи сформульовано погано, невдало (неоднозначно, недостатньо конкретно, надто широко).

3. Тема чи предмет роботи не є українознавчими.

4. Фактичний зміст конкурсної роботи не відповідає визначеному конкурсантом предмету дослідження.

5. Висновки не випливають з дослідження, не мають достатнього обґрунтування або ж висновки містять такі загальновідомі твердження, що їм не потребують додаткового наукового обґрунтування конкурсантом.

6. Погано узгоджуються між собою предмет дослідження, мета і завдання, що поставив собі конкурсант.

7. Робота виконана на застарілій теоретичній основі, що не відповідає сучасному стану української науки.

8. Джерельна база дослідження надто вузька для виконання поставленого завдання або застаріла.

9. Текст роботи відокремлений від джерельної бази (не «прив'язаний» до неї).

10. Визначені в роботі методи наукового пізнання не відповідають або відірвані від реально зробленого конкурсантом дослідження.

11. Конкурсант узявся за надто складні для учня завдання, не реальні для виконання за конкретних конкурсних умов.

12. Текст роботи недостатньо структурований.

13. Оформлення конкурсної роботи не відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць, і зокрема офіційним вимогам до конкурсних науково-дослідних робіт з українознавства.

14. Мовні помилки (правописні, стилістичні тощо).

15. Технічні помилки (що виникли при комп'ютерному наборі тексту, верстці).

Представлене ранжування є певною мірою умовним, проте загалом відповідає тенденції зменшення значущості недоліку роботи зі збільшенням номера в переліку. Значна частина перелічених недоліків стосується засадничих сторін дослідження і справляють визначальний негативний вплив на все дослідження, позбавляючи нерідко його будь-якої наукової і навіть інформаційної вартості. Що треба врахувати конкурсанту та його керівнику чи консультанту для уникнення перелічених недоліків у виконуваний науково-дослідній роботі?

1. Коли немає повної відповідності між обраною темою роботи та її письмовим змістом. Випадки невідповідності між темою (назвою) і письмовим змістом трапляються надто часто. Відповідно велика кількість робіт має саме цей недолік, що іноді зводить наукову вартість дослідження нанівець. Невідповідність між темою роботи та її письмовим змістом проявляється зокрема в таких якостях конкурсної роботи:

1. Тема передбачає вивчення більшого кола питань, ніж виконано конкурсантом; значно ширша за фактичний зміст роботи.

2. Лише частина змісту конкурсної роботи відповідає заявленій темі, а решта змісту стосується суміжних тем або ж виходить далеко за її межі.

3. Тема роботи не узгоджується (частково чи повністю) з визначеним конкурсантом предметом дослідження.

4. Тема роботи не узгоджується (частково чи повністю) зі зробленими висновками.

Поданий на конкурс текст і реально здійснене конкурсантом дослідження є різними речами. Написана конкурсна робота є результатом науково-дослідної роботи конкурсанта, при виконанні якої він може відхилятися чи не відхилятися від обраної теми, заглиблюватися чи не

заглиблюватися в джерела більше, ніж це необхідно для виконання конкурсної роботи тощо. Але подавати на конкурс дослідник має результати роботи лише за певною обраною ним темою, відображеною в назві. Все, що не стосується дослідження заявленої в назві теми, є зайвим у письмовому викладі конкурсної роботи, воно лише погіршує її якість, ускладнює її оцінювання.

На початковому етапі виконання роботи треба підпорядкувати всі зусилля, всі дослідницькі дії на дослідження обраної теми, на досягнення обраної мети, виконання поставлених завдань. Необхідно перевіряти відповідність між темою і змістом роботи на різних етапах виконання дослідження. В разі виявлення невідповідності доцільно спочатку з'ясувати її причини, потім зважити, що до чого краще привести у відповідність, зміст роботи до теми чи навпаки – тему до вже наявного змісту.

2. Коли тему роботи сформульовано погано, невдало (неоднозначно, недостатньо конкретно, надто широко). Невдале формулювання теми може бути причиною того, що тема не відповідає фактичному змісту роботи, і часто негативно позначається на всій конкурсній роботі. Неприйнятними для наукової роботи є випадки, коли недостатньо чітко формулювання теми припускає кілька варіантів розуміння змісту роботи, коли в назві використано малозначущі чи зайві слова й словосполучення. Кожне слово назви треба ретельно добирати, формулюючи її таким чином, щоб вона однозначно відображала зміст роботи.

3. Коли тема чи предмет роботи не є українознавчими. Кожна українознавча конкурсна робота, звісно, має свою тематичну й предметну спрямованість, що споріднює її з певним шкільним навчальним курсом (чи з певною наукою), зазвичай: історичну, географічну, краєзнавчу, літературознавчу, мовознавчу, етнографічну, фольклористичну, мистецтвознавчу, культурологічну; рідше: правознавчу, політологічну, економічну, соціологічну чи іншу. Проте дослідник-українознавець і в теоретичному, і в практичному сенсі має виходити за межі знань, одержаних при вивченні певного шкільного курсу, його методів (чи за межі теорії й практичного набутку певної науки). Без інтегрування й синтезу, без застосування комплексних, системних підходів неможливо осмислити Україну й українців. Україна є для дослідника надто складним об'єктом, щоб його можна було вивчити й осягнути засобами лише однієї певної науки.

Попри це, конкурсна науково-дослідна робота про певне українське поселення чи про якусь пересічну українську людину, чи про одну з літер української абетки, чи про певний яр, чи про певне болото, чи про певну подію, чи про певне явище може бути українознавчою. Для цього досліднику необхідно збагнути предмет українознавчих досліджень, українознавчі підходи, принципи, методи, виходити за межі локальних питань на осягнення загальноукраїнських проблем чи явищ.

На прикладі життя пересічної людини можна дослідити, зобразити науковими засобами період української історії чи цілу епоху, певну суспільну верству, культурне, громадське, господарське, політичне життя українського народу чи принаймні певної його територіальної частини. Наприклад, конкурсні роботи за темами: «Яри в бутті українського народу (на прикладі Холодного Яру)», «Яри в бутті українського народу (на прикладі Бабиного Яру)», «Українські кургани – свідки історичної долі українців (на прикладі курганів, розташованих на території...)», «Політика геноциду стосовно українців у... роках (на прикладі...)», «Трагічна історія українського села (на прикладі...)», поза всяким сумнівом є українознавчими за назвою.

4. Коли фактичний зміст конкурсної роботи не відповідає визначеному предмету дослідження. Якщо в процесі виконання роботи конкурсант відхилився від визначеного на початковому етапі предмета роботи, тоді варто його переглянути, привести у відповідність із текстом, переглянути й назву роботи, завдання. Або навпаки – текст узгодити з визначеним предметом дослідження.

5. Коли висновки не впливають з дослідження, не мають достатнього обґрунтування або ж містять такі твердження, що й не потребують додаткового наукового

обґрунтування конкурсантом. Особливу увагу варто звернути на обґрунтованість зроблених конкурсантом висновків, на те, щоб вони не були «відірвані» від решти письмового змісту роботи. У зроблених автором висновках міститься головний науковий результат роботи дослідника. У висновках не треба вміщувати положення, які не є результатом авторського дослідження.

6. Коли погано узгоджуються між собою предмет дослідження, мета та завдання, що поставив перед собою конкурсант. Невідповідність між предметом дослідження, метою та завданнями негативно позначається на всій роботі, і часто робить її непослідовною та нецілісною. Дослідницькі завдання мають узгоджуватися з метою, об'єктом і предметом дослідження.

7. Коли робота виконана на застарілій теоретичній основі, що не відповідає сучасному стану української науки. Буває так, що конкурсна науково-дослідна робота в теоретичній площині не відповідає сучасному рівню розвитку української науки (значно поступається). Це трапляється при застосуванні конкурсантом підходів, методів, принципів, джерел «вчорашнього дня». Бажано орієнтуватися на методiku, що практично реалізована в сучасних роботах працівників НДІУ та інших українознавців.

8. Коли джерельна база дослідження надто вузька для виконання поставленого завдання або застаріла. Слабким місцем більшості конкурсних робіт є джерельна база, тому розглянемо її докладніше. Дослідник має окреслити для себе вичерпне коло джерел з обраної теми й обрати оптимальну в кожному конкретному випадку кількість джерел, необхідну й достатню для здійснення дослідження, досягнення мети, виконання поставлених завдань, повного розкриття теми (відображеної в назві роботи). Коло джерел великою мірою визначає методiku науково-дослідної роботи, дослідницькі завдання, наукову й практичну вартість результатів роботи.

Дослідник не має змоги обґрунтувати власні висновки, якщо не спирається на об'єктивні дані. Найпереконливішими є висновки, що ґрунтуються на незаперечних первинних джерелах. У тому випадку, коли коло джерел вузьке і недостатнє для розкриття теми, досліднику необхідно не лише виявити наявні за темою джерела, а й створити нові. Наприклад, для характеристики буття людності певного українського поселення необхідно залучати і наявні, і створені дослідником дані про матеріальний рівень життя місцевих мешканців, спосіб життя, якість життя, господарську діяльність, духовне життя тощо. Далі наведено певні групи даних, які, на жаль, поки що не використовуються (чи майже не використовуються) в конкурсних науково-дослідних учнівських роботах.

До загальних показників, які комплексно характеризують стан певної української територіальної громади, належать зокрема такі: питома вага етнічних українців; рівень забезпеченості житлом; середня очікувана тривалість життя при народженні; рівень безробіття; рівень смертності немовлят (при народженні); середній рівень доходів на 1 мешканця; питома вага дітей, працездатних і пенсіонерів; середня кількість вільного від роботи часу за рік (серед зайнятих повний робочий день) тощо.

Ідеологічні орієнтації, політичні настрої й симпатії місцевих мешканців видно за результатами голосування (по місцевих виборчих дільницях) на Всеукраїнському референдумі стосовно Акту про державну незалежність України, на виборах депутатів до рад різних рівнів, на виборах Президента України; за наявністю й спрямованістю громадських організацій, ініціативних груп.

Для характеристики релігійної ситуації корисно спиратися на вичерпний перелік зареєстрованих релігійних громад, визначити час і обставини їх появи, питому вагу віруючих серед усієї людності та їхню структуру (за церквами й конфесіями).

Для опису й вивчення господарської діяльності не можна оминати об'єктивні дані про діяльність суб'єктів господарювання (час і обставини появи, форма власності, кількість зайнятих, галузева належність, ресурсна база, ринок збуту продукції чи послуг, відрахування до місцевого бюджету, вплив на природне середовище, плани на майбутнє тощо). Тут треба

використовувати знання, одержані з інших навчальних курсів: основ економічних знань, географії України, правознавства, народознавства чи краєзнавства.

Побутові умови життя мешканців певного поселення можуть бути об'єктивно визначені за даними про рівень електрифікації й газифікації поселення (питома вага будинків, що мають централізоване електропостачання й газопостачання, автономне, не мають); про наявність, джерело і спосіб водозабезпечення; про водовідведення (каналізацію), про джерело і спосіб опалення (централізоване, автономне, пічне, парове, газом, вугіллям, соляркою, електроенергією, дровами); про наявність власного житла, кількість загальної і житлової площі будинків на 1 людину, матеріал, капітальність і поверховість житлових будинків тощо.

Інтегрованість певної територіальної громади в інформаційний простір певного регіону, національний інформаційний простір і світовий характеризується такими даними: кількість передплатників за різними групами періодичних видань (українською мовою, іншими мовами, для дітей, партійні, органів державної влади, зарубіжні тощо); рівень радіофікації (питома вага будинків з працюючою радіоточкою, з 1-програмними та 3-програмними радіоприймачами); забезпеченість телевізійними приймачами; кількість і розподіл за групами телевізійних каналів, трансляція яких гарантовано забезпечена на даній території; забезпеченість стаціонарними й мобільними телефонами; кількість операторів мобільного зв'язку, що покривають дану територію; забезпеченість комп'ютерами й наявність Інтернету.

9. Коли текст роботи відокремлений від джерельної бази (не «прив'язаний» до неї). У конкурсній роботі без посилань (чи без «прив'язки» тексту до джерел в інший спосіб) у читача немає можливості розрізнити думку автора й використані джерела, зокрема аналітичні. Відсутність посилань при використанні чужих наукових результатів суперечить нормам наукової етики і є порушенням Вимог... Якнайточніше зазначення джерела наведеного чи використаного в інший спосіб факту, думки, фрагмента тексту тощо є необхідним для забезпечення звернення до цього джерела рецензентів та інших дослідників. Відсутність зв'язку між основною частиною тексту роботи та джерелами може свідчити про суцільне списування чужих праць. Чітке, зрозуміле відображення зв'язку тексту конкурсної науково-дослідної учнівської роботи з джерелами є обов'язковою вимогою.

10. Коли визначені в роботі методи наукового пізнання не відповідають або відірвані від реально зробленого конкурсантом дослідження.

Не варто робити перелік відомих методів без роз'яснення того, яким чином вони були застосовані в конкретній роботі. Слід зазначати реально використані в роботі підходи, принципи, методи. З тексту роботи має бути зрозуміло, в який спосіб одержано нові знання, застосовано нову методику тощо.

11. Коли конкурсант узявся за надто складні для учня завдання, не реальні для виконання за конкретних конкурсних умов. Вміння реально зважувати складність завдань з реальними можливостями конкурсанта також є необхідним для науково-дослідної роботи. У навчанні цього велика роль належить керівнику. У процесі виконання науково-дослідної роботи конкурсант і науковий керівник можуть прийти до усвідомлення необхідності зменшення складності роботи. Існує кілька основних способів досягнення такої мети:

- 1) конкретизувати тему, «звужити» її,
- 2) застосувати територіальні чи часові обмеження стосовно предмета дослідження (що відіб'ється на темі й завданнях),
- 3) зменшити коло джерел.

12. Коли текст роботи недостатньо структурований. Основна частина багатьох конкурсних робіт подається суцільним текстом, не має структурних елементів. Бувають роботи навіть без таких важливих частин тексту результатів наукового дослідження, як: вступ, план (чи зміст), висновки. Зверніть увагу на пункт 2 Основних вимог до науково-дослідних учнівських робіт з українознавства, у якому перелічено всі необхідні складові елементи тексту роботи, роз'яснено їх зміст.

13. Коли оформлення конкурсної роботи не відповідає вимогам, що висуваються до наукових праць, і зокрема офіційним вимогам до конкурсних науково-дослідних робіт з українознавства. Буває, що конкурсна робота має надто великий обсяг; що в ній немає точних посилань на джерела, відсутні певні структурні складові; що вона має інші недоліки, які ускладнюють роботу конкурсних комісій і суперечать чинним вимогам.

Не треба діяти за принципом – «Що більше, то краще!» Краще так, щоб робота відповідала вимогам і не перевершувала один умовний друкований аркуш (40 тис. знаків).

Додатки в наукових працях зазвичай нумерують і називають. Кожен додаток має згадуватися в основній частині роботи з певною виправданою метою.

Опис використаних опублікованих праць має бути якнайповнішим. Не можна обмежуватися наведенням лише імені автора і назви праці.

Потрібно зазначати також принаймні місце і рік видання, загальну кількість сторінок (для книжкових видань).

14. Мовні помилки (правописні, стилістичні тощо). 15. Технічні помилки (що виникли при комп'ютерному наборі тексту, верстці). Окремі конкурсні роботи подаються з великою кількістю мовних і технічних помилок, що погано позначається на загальній якості робіт. Після здійснення комп'ютерного набору необхідно роздрукувати текст роботи й опрацювати його (перевірити чи правильно все набрано; чи не порушено структуру; який вигляд мають ілюстрації, додатки; який вигляд має бібліографічний опис джерел, чи вдало підібрано шрифти, поля, відступи тощо).

Найпоширеніші недоліки конкурсних робіт, за причинами, що їх породжують, групуються у 4 головні великі групи:

1. Недоліки, що впливають з хибного або з недостатнього розуміння теорії українознавства. Щоб не припускатися недоліків цієї групи необхідно ознайомитися з теоретичними основами українознавства, викладеними в друкованих виданнях НДІ українознавства та на сайті Інституту (у працях П.Кононенка, Л.Токаря, Т.Кононенка, Я.Калакури та інших українознавців). Не маючи жодного уявлення про місце українознавства в науці, про його об'єкт, предмет, методи неможливо обґрунтувати українознавчу належність певної конкурсної роботи.

Конкурсант має з'ясувати (і мати усвідомлену відповідь) для себе серед інших такі питання:

- 1) Яке наукове дослідження можна вважати українознавчим?
- 2) Чи є моя конкурсна робота українознавчою?
- 3) Чи є оптимальною для мене обрана тема українознавчого дослідження?
- 4) Чи правильно я сформулював назву конкурсної роботи з українознавства?

На основі будь-якого виконаного краєзнавчого дослідження (історичного, географічного, літературознавчого, економічного, культурологічного чи іншого спрямування) можна зробити українознавчу працю. Але для цього необхідно розуміти спільне й відмінне між українознавством та іншими науками.

2. Недоліки, пов'язані з поганим розумінням сутності науки, змісту й мети наукового дослідження. Уникнути недоліків цієї групи допоможе з'ясування конкурсантом перелічених далі питань:

- 1) Чим наука відрізняється від освіти? У чому полягає відмінність між українознавством в освіті й українознавством у науці?
- 2) Що таке «наукове дослідження»?
- 3) Що може бути джерелом для виконання конкурсної науково-дослідної роботи, як ним коректно скористатися?
- 4) Чи є моє дослідження цікавим для моїх однокласників, необхідним (корисним) для мешканців мого поселення, для української нації загалом, актуальним для українознавчої науки?
- 5) Що і ким було зроблено з цієї теми до мене?

6) Чи міститься щось нове, досі невідоме в результатах мого дослідження?

3. Недоліки, що є наслідком недосконалої організації самого процесу наукової творчості українознавців-початківців. Часто конкурсант береться за виконання конкурсної роботи, не маючи конкретного цілепокладання, не одержуючи необхідної методичної допомоги, не маючи відповідної освітньої підготовки чи ресурсу часу, необхідного для її виконання. Важливою умовою виконання конкурсної науково-дослідної роботи є її планування (спільно з керівником чи консультантом) та певна послідовність виконання поставлених завдань.

4. Недоліки, породжені нерозумінням вимог Організаційного комітету конкурсу до конкурсних робіт чи нехтуванням ними. Конкурсант має дізнатися про всі вимоги, що висуваються до конкурсної роботи (зокрема до її оформлення), про критерії, за якими її оцінюють, і відповідно прагнути виконати роботу таким чином, щоб вона відповідала чинним вимогам. Загалом за оформленням конкурсна робота має бути подібною до статті в науковому виданні. У Положенні про Міжнародний конкурс з українознавства сформульовано такі критерії оцінювання науково-дослідної роботи: глибина висвітлення теми, наявність власних досліджень та висновків, оригінальність розкриття теми, актуальність. Не треба забувати, що робота має бути науковою й українознавчою.

Конкурсна письмова наукова робота за складністю поставлених завдань має відповідати освітньому рівню й соціальному статусу конкурсантів (учнів різних класів старшої школи), а також індивідуальним інтелектуальним можливостям. При обранні теми конкурсної роботи (та, відповідно, її змісту) варто враховувати здібності й нахили конкурсанта до певного напряму українознавчих досліджень, а також можливість одержання кваліфікованої допомоги.

Офіційні вимоги до конкурсних робіт, ухвалені Організаційним комітетом до чергового конкурсу, можуть містити положення, що розходяться з певними рекомендаціями, вміщеними в цих методичних рекомендаціях. У такому разі треба орієнтуватися на вимоги Оргкомітету (Конкурсної комісії), ознайомлюватися з повідомленнями про умови конкурсу в журналі Українознавство, на сайті НДІ українознавства, а також з документами, що розсилаються Оргкомітетом конкурсу до місцевих управлінь освіти.

IV. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ЗАХИСТУ КОНКУРСНОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ УЧНІВСЬКОЇ РОБОТИ З УКРАЇНОЗНАВСТВА

Для перемоги в конкурсі потрібно добре підготуватися до публічного захисту своєї науково-дослідної роботи. На що треба звернути увагу, щоб підготуватися якнайкраще?

Оскільки конкурсант має на усну доповідь небагато часу (до 8 хв за Положенням... Див. додаток 2), доцільно продумати її зміст і раціонально використати час. За цей час можна спокійно, впевнено, аргументовано розповісти, можливо, показати, використовуючи допоміжні засоби, головне.

Який обсяг інформації можна усно викласти на захисті? За 8 хв конкурсанти розповідають або зачитують, як правило, 2–4 с. друкованого тексту (залежно від індивідуального ритму, хвилювання тощо). Значний обсяг додаткової інформації про свою науково-дослідну роботу конкурсанти мають можливість дати у своїх відповідях на запитання.

За якими критеріями оцінюється публічний захист науково-дослідної учнівської роботи?

Оцінювання здійснюється за комплексом критеріїв. У Відомості про результати участі в Міжнародному конкурсі з українознавства критерії оцінювання захисту науково-дослідної учнівської роботи об'єднано в 4 групи, а саме:

1. Аргументація вибору теми та розкриття основних положень дослідження з урахуванням власного вкладу дослідника (максимум 8 балів);
2. Логічність, послідовність, лаконічність викладення матеріалу дослідження (максимум 5 балів);
3. Компетентність, етика і культура учасника (максимум 4 бали);
4. Активна кваліфікована участь у веденні дискусій (максимум 3 бали).

Таким чином, за захист, який триває порівняно малий проміжок часу, конкурсант має можливість одержати таку ж кількість балів (20), що й за текст роботи, яку виконував упродовж місяців. Разом вони дають більше половини всіх можливих конкурсних балів (40 балів з можливих 70). Зважаючи на це треба ретельно підготуватися до захисту роботи, навіть дрібна недоробка може перетворитися у процесі захисту на суттєвий недолік.

По-перше, варто підготувати текст промови, у якій слід наголосити на тому, що ви вважаєте головним своїм результатом.

По-друге, треба продумати зміст найкращих відповідей на ймовірні запитання. Не треба виключати можливості «гострих» чи дискусійних запитань.

По-третє, необхідно набути практичного досвіду усного оприлюднення результатів наукового дослідження (навчитися виголошувати наукову промову, вести наукову дискусію). Для цього необхідно робити усні повідомлення й доповіді за темою свого дослідження, попрактикуватися в публічному захисті своєї роботи у своєму класі чи в іншій аудиторії. Враховуючи поставлені питання та всі проблемні моменти, що виникли в аудиторії, неважко внести корективи до своєї промови, підготувати чи вдосконалити відповіді на реальні і найімовірніші запитання. Бажано, щоб науковий керівник організував попередній захист науково-дослідної учнівської роботи, у якому взяли б участь кваліфіковані опоненти (ними можуть бути й учні, які орієнтуються в темі дослідження, в українознавстві, вміють ставити питання).

Отже, нехтувати підготовкою до захисту конкурсної роботи не можна. Що виконання науково-дослідної роботи, що вміння захистити її має важливе значення для гідної участі у конкурсі.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1. РЕСУРСИ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ ІНСТИТУТУ УКРАЇНОЗНАВСТВА

(За переліком праць, представлених на веб-сторінці НДІУ)

Кононенко П.П. «Українознавство»: Підручник для вищих навчальних закладів.— К., 2006.— 870 с.

Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Українознавство» у 1–4 класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Кононенко П.П., Присяжна Т.М. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство 1-4 кл. Рекомендовано Міністерством освіти і науки (лист 1/П-3518 від 30.07.08).—К.: Українське агентство інформації та друку «Рада», 2008.— 48 с.

Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Українознавство» у 5-12 класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Кононенко П.П., Касян Л.Г., Семенюченко О.В. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Українознавство». 5-12 класи.— К.: Українське агентство інформації та друку «РАДА», 2008.— 56 с.

Рекомендації щодо роботи з програмою виховання дітей дошкільного віку «Українотворець».

Кононенко П.П., Касян Л.Г., Семенюченко О.В. Програма виховання дітей дошкільного віку «Українотворець».— К.: Українське агентство інформації та друку «РАДА», 2008.— 28 с.

Найденко Н.В. Освітня програма вивчення історії та культури українського народу в різновікових групах.

Науковий інструментарій українознавця (термінологічний дов-к).

Термінологічний довідник "Етнос".

Кононенко П. Національна ідея, нація, націоналізм.

Екологічне виховання, народне оздоровлення, традиційне харчування в українській концепції національного здоров'я. Українознавча монографія відділу природи та психології етносу НДІУ.

Коротя-Ковальська В.П. Українська народно-пісенна творчість в українознавстві.

Кононенко М.П. Постаті: Посібник-довідник.—К.: Міленіум, 2005.— 428с.

Великожон В. Історія створення підручників з української мови: від давнини до 80-х років ХХ століття.— К.: НДІУ, 2008.— 88 с.

Кононенко П.П., Кононенко Т.П., Пономаренко А.Ю. Творець «Книги буття українського народу».— К.: НДІУ, 2007.— 40 с.

Соціолінгвістичний моніторинг мовою статистики: 3б-к матеріалів / За ред. А.Ю. Пономаренко.— К.: НДІУ, 2006.— 96 с.

Бібліотека Кримської філії НДІУ.

Журнал «Українознавство».

Народна творчість.

Довідник цікавих українознавчих сайтів.

Полісученко А. Навчання на відстані. Журнал Flash, вересень 2005 р.

Бондаренко М. Українська діаспора в Бразилії // Українознавство.— 2008.—№ 2.— С. 351-356.

Борушенко О.П. Бразилійська Україна і глобалізація.

Список рекомендованої літератури для курсів підвищення кваліфікації вчителів з українознавства.

ДОДАТОК 2. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УЧНІВСЬКИХ РОБІТ З УКРАЇНОЗНАВСТВА

(За виданням: Вимоги до написання науково-дослідних учнівських робіт з українознавства (методичні рекомендації) / МОН України. НДПУ; Упорядник Істоміна Н.М.–К., 2008.)

Основні вимоги до науково-дослідних учнівських робіт з українознавства

1. Загальні положення

Учнівська науково-дослідна робота з українознавства є самостійною спробою наукового аналізу зібраного матеріалу, його систематизації, комплексного опису та класифікації досліджуваних явищ.

Предметом досліджень можуть бути: історія селища чи міста, річки, яка протікає повз села, особливості національного мислення і мовлення, національні ознаки звичаїв, традицій, обрядів і свят нашого народу, специфіка етикету, українська забарвленість моралі, права, світобачення і філософія українців, виховання й освіта, універсальність природи України, виховний ідеал українців відповідно до історичної епохи, народність виховання, зародження й формування українського етносу, всю багатогранність і все багатство інформації про Україну й українців, про українство цілого світу; про їхні інтереси, програми й суспільні проекти та перспективи; про їхню роль, місію і місце в світі.

Це означає, що має бути переосмисленим та переоціненим попередній досвід і на основі синтезу здобутків різних наук дана відповідь на основоположні питання: що є Україна і що є Український світ; яка їх доля та перспектива; що зумовило стан, внутрішній і зовнішній розвиток українського етносу, нації, держави, мови й культури, українського села й міста, яке майбутнє України й українців в Європі та на інших континентах.

У науково-дослідній роботі необхідно стисло, логічно й аргументовано викладати зміст і результати досліджень, уникати загальних слів, бездоказових тверджень, тавтології.

Учнівські науково-дослідні роботи можуть бути як індивідуальними, так і колективними.

Теми можуть бути різноманітними, кожна окремо має формулюватися разом з науковим керівником.

Основні методи роботи: для учнів – спостереження; аспектний аналіз, навчально-науковий аналіз, аналіз-роздум; зіставлення й протиставлення.

2. Структура учнівської науково-дослідної роботи

За своїм характером учнівська науково-дослідна робота – це наукове дослідження, а не робота реферативного типу.

Учнівська наукова робота повинна мати чітку структуру: титульний аркуш; план; вступ; основну частину; висновки; список наукової літератури та джерел дослідження; додатки (у вигляді схем, таблиць, діаграм, словників та ін.).

У своїй науковій роботі учень має продемонструвати

добрі знання з певного концентру українознавства: 1. Україна – етнос; 2. Україна – природа, екологія; 3. Україна – мова; 4. Україна – нація, держава; 5. Україна – культура; 6. Україна в міжнародних відносинах; 7. Україна – ментальність, доля; 8. Україна, світове українство – історична місія;

достатній термінологічний апарат, початкове оволодіння методикою аналізу та опису предмета дослідження, уміння самостійно робити теоретичні узагальнення та висновки. Тому визначено такі критерії оцінки роботи: актуальність, складність і новизна обраної теми; науковість, самостійність дослідження; аргументоване доведення висунутих положень, якість матеріалу для дослідження; логічність, послідовність викладу думок; системність і повнота у розкритті теми; самостійність та аргументованість висновків; грамотність викладу та культура оформлення.

Титульний аркуш містить тільки тему роботи.

План подають на початку науково-дослідної роботи з номерами сторінок усіх розділів, підрозділів та пунктів (якщо вони мають заголовок), зокрема вступу, висновків до розділів, загальних висновків, додатків, списку використаної літератури та ін.

Вступ розкриває сутність і стан наукової проблеми (завдання), її значущість, підстави та вихідні дані для розроблення теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження, подається огляд літератури з наукової проблеми, відображають різні погляди на проблему, називають прізвища її дослідників, з'ясовуються теоретичні основи дослідження, подається визначення досліджуваного явища, формулюються мета і завдання.

У вступі учень стисло викладає завдання й методологічну основу своєї роботи. Формулювання мають бути чіткими, твердження – аргументованими.

Необхідно зупинитися на з'ясуванні таких питань: актуальність теми, заявленої у науковій роботі; мета й завдання роботи; об'єкт і предмет дослідження; методи, обрані для проведення дослідження; з'ясування стану розробки сучасною наукою проблеми, що заявлена в темі роботи; наукова новизна.

Основна частина складається з розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів. Кожний розділ починають із нової сторінки. У кінці кожного розділу формулюють висновки зі стислим викладенням наведених у розділі наукових і практичних результатів, що дає змогу вивільнити загальні висновки від другорядних подробиць.

У межах розділу виділяють параграфи, пункти, які також мають свої назви. Виклад здійснюється у логічній послідовності з використанням наукового стилю мовлення. Теоретичні положення ілюструються самостійно зібраним матеріалом. У ході викладу варто посилатися на опрацьовану наукову літературу з відповідним оформленням посилань. Відомості з наукових праць подаються дослівно у вигляді цитат або близько до тексту, а в квадратних дужках після них вказують номер джерела за списком літератури, вміщеним у кінці роботи, і номер сторінки, наприклад, ***Кононенко П.П.** вважає, що до недавнього часу і наука, й освіта, а від того й держава послуговувалися концепціями розвитку України і світового українства, що, по-перше, не спиралася на весь арсенал історичних джерел та фактів, а, по-друге, свідомо й цілеспрямовано відбиралася, групувалася й інтерпретувалася в інтересах сусідніх країн [5, 79].*

Бажано, щоб основна частина складалася з 2-3 розділів (загальний обсяг роботи – 20-25 сторінок комп'ютерного набору). Кожний розділ можна поділити на 2-3 підрозділи (параграфи).

Автор подає історіографічну довідку: називає наукові праці, у яких висвітлюється обрана тема.

У центрі основної частини має бути аналіз дослідження. Якщо учень вдається до цілісного аналізу, потрібно зупинитися на таких питаннях: історична основа дослідження; тематика, проблематика, ідея.

Варто залучати до роботи (якщо це доречно) спогади сучасників, історичні та інші (соціологічні, економічні) документи.

Актуальним для сучасного літературознавства є компаративний аналіз текстів, який дає змогу встановлювати генетичні, контактні та типологічні зв'язки творчості національних письменників, контакти української літератури із зарубіжною.

Кожна теза, заявлена у дослідженні, має бути аргументована відповідними науковими джерелами, на які орієнтований учень. При цьому обов'язковим є посилання на цитовану чи згадану наукову працю.

Виклад матеріалу підпорядковують одній провідній ідеї, чітко визначеній автором.

Після тексту основної частини подається підсумкова – **Висновки**, які не містять зовсім нових ідей, а лише систематизують виклад попередніх частин, є завершальним етапом дослідження. Висновки мають бути самостійними і відповідати сформульованим у вступі завданням. Вони мають логічно випливати з проведеного дослідження, відповідати завданням і не повторювати відомі визначення та теоретичні положення, на яких базувалося дослідження. Висновки мають бути чіткими, науковими, аргументованими.

Бібліографія містить список використаних наукових праць, у тому числі посібники, спеціальні монографії, статті, довідники, словники. Вона оформляється відповідно до сучасних вимог.

Процес учнівської науково-дослідницької роботи досить тривалий і включає ряд етапів: 1) вибір теми для дослідження; 2) визначення мети і завдань дослідження, з'ясування структури роботи та складання робочого плану; 3) опрацювання наукової літератури; 4) збір матеріалу; 5)

аналіз, систематизація та класифікація конкретного матеріалу, його комплексний опис; 6) узагальнення одержаних результатів, написання висновків; 7) оформлення роботи.

Вибір теми – це дуже важливий і відповідальний етап, оскільки від нього залежить успіх усього дослідження. Тема учнівської наукової роботи має бути неширокою, конкретною і стосуватися однієї з актуальних проблем українознавства. Відповідно до захоплень та уподобань учня можна обирати наукову проблему з будь-якого концентру українознавства.

Важливою умовою вибору теми є її актуальність. Слід враховувати те, щоб обрані учнями теми з українознавства не збігалися з темами досліджень Малої академії наук з інших дисциплін. Самостійність та актуальність обраних тем не має бути під сумнівом (копіювання з Internet – мережі та інших джерел).

Після того, як сформульовано проблему, слід визначити, як буде проводитися дослідження. Звичайно, для цього опрацьовуються наукові дослідження з певної тематики видатних вчених-українознавців, архівні матеріали, напрацювання у ході пошукової роботи, краєзнавчих, туристських, фольклорно-етнографічних експедицій.

Для дослідження, відповідно до його мети та завдань, можна обирати наукові та публіцистичні тексти. Якщо робота проводиться на основі словників – етимологічних, тлумачних, іншомовних, то це зазначають у вступі до роботи, а для ілюстрацій використовують будь-який якісний схематичний, картографічний, фото- та мовний матеріали.

У визначенні мети і завдань дослідження необхідно уникати загальних фраз, надто широких або неточних висловлювань. Помилковим вважають, наприклад, таке формулювання мети: *дослідити (проаналізувати) антоніми у поезії Лесі Українки*, оскільки в ньому не вказано на кінцевий результат наукової роботи, а названо лише сам її процес (або етап).

Завдання впливають з мети роботи. Часто в ході дослідження вносять уточнення до їх формулювання. При цьому слід пам'ятати, що узагальнення та висновки, якими завершується робота, мають відповідати поставленим завданням.

Опрацювання наукової літератури починається з добору тематичної бібліографії. Учневі слід допомогти скласти список наукових джерел – підручників, посібників, статей та монографій, які безпосередньо або опосередковано стосуються обраної проблеми.

Для інформаційного пошуку наукової літератури можна використовувати бібліотечні каталоги, бібліографії, що додаються до наукових праць та деяких посібників, списки наукової літератури інших дослідників обраної наукової проблеми. Працюючи в бібліотеці, варто використати всі типи каталогів. При цьому слід врахувати, що список джерел наукового дослідження має включати основні підручники та посібники, у яких розглядається обрана тема, праці відомих учених-українознавців, які досліджували означену проблему, наукові роботи інших вітчизняних і зарубіжних учених, а також словники.

Звичайно, опрацювання наукових джерел починають з підручної літератури, енциклопедій та словників, тематичних словників-довідників з українознавства, термінів, щоб добре розібратися у визначенні досліджуваного явища, з'ясувати його головні ознаки. Лише після цього можна починати збір матеріалу для дослідження.

Способи та методи **збору матеріалу** залежать від теми, характеру та мети дослідження. **Аналіз, систематизація та опис** досліджуваного матеріалу здійснюється самостійно і ґрунтується на знаннях, які учень здобув, опрацьовуючи наукову літературу. Учнівське дослідження, безумовно, ґрунтується на наукових відомостях та досвіді попередніх дослідників, а тому в ході викладу, як уже зазначалося, слід посилатися на опрацьовані наукові джерела. При написанні роботи учень повинен обов'язково посилатися на авторів і джерела, з яких запозичив матеріали або окремі результати. Якщо зібрані факти мають усний характер, треба обов'язково вказувати місце, де «знайдений» цей матеріал і прізвище людини, яка повідомила про це (Наприклад: «Пісня записана зі слів Тетяни Непийводи, жительки с. Мирівки Кагарлицького району Київської обл. 17.08.2006 р.». У разі використання запозиченого матеріалу без посилання на автора та джерело, сліпе копіювання з Internet, учнівська науково-дослідна робота не допускається до участі в конкурсі.

Учням-дослідникам слід пам'ятати, що більш глибокою та вагомою вважають роботу, яка містить не лише послідовний опис матеріалу, а й упорядкування та систематизацію їх за різними значеннєвими, структурними та функціональними ознаками. Така робота часто містить

схеми, таблиці, діаграми, словники, що найповніше відображають результати проведеного аналізу.

Учнівську роботу оформляють відповідно до загальних вимог, які ставляться до наукових робіт. Стиль викладу – науковий. Обов’язковою умовою позитивного оцінювання роботи є її грамотність, стилістична вправність, логічність та послідовність викладу думок, дотримання орфографічних, пунктуаційних та стилістичних норм сучасної української літературної мови.

Наукова робота з українознавства є учнівським дослідженням певної наукової проблеми із широким залученням матеріалу краєзнавчих експедицій, пошукової роботи, наукових джерел. Науково-дослідна праця, здійснювана учнем, розширює та поглиблює його знання з обраної тематики, розвиває творчі здібності та аналітичне мислення, сприяє виробленню дослідницьких умінь і навичок.

Тема наукової роботи має містити проблему, актуальну в сучасному українознавстві. Учень має осмислити тему, простежити хід її вивчення, зробити спробу визначити свою позицію у дискусіях навколо досліджуваної проблеми, що розглядається, проаналізувати підібраний матеріал і, користуючись обраним методом, створити цілісну концепцію розв’язання поставленої проблеми, викласти результати дослідження у формі зв’язного, грамотного, стилістично вправного тексту.

Вимоги до списку використаних джерел

Література, використана у науковій роботі, подається одним списком, у якому джерела розташовуються в алфавітному порядку й оформлюються відповідно до сучасних бібліографічних вимог. У список вносяться джерела, процитовані у роботі і на які були посилання, а також такі, що дотичні до теми дослідження й опрацьовані учнем.

При цитуванні джерела чи посиланні на нього у тексті роботи ставляться квадратні дужки, у яких зазначається порядковий номер джерела у списку використаних джерел та номер сторінки, використаної у роботі, наприклад, [25, 148].

Вимоги до “Додатків”

Усі матеріали, які автор вважає за потрібне подати у “Додатках”, – таблиці, схеми, діаграми, ілюстрації, – мають бути виконані охайно і чітко. При цьому їх наявність у роботі необхідно аргументувати. Не варто вмішувати ксерокопії загальновідомих фотографій, документів тощо. Особливо цінними є копії архівних документів, розшукані самим автором і вперше оприлюднені в його дослідженні.

Вимоги до оформлення роботи

Обсяг: 20-25 сторінок

Шрифт: Times New Roman, кегль 14

Поля: ліве – 3 см, праве – 1,5 см,

верхнє, нижнє – 2 см

Міжрядковий інтервал: 1,5

Параметри сторінки: формат А4

Розташування: книжне

Нумерація сторінок проставляється у правому верхньому кутку сторінки. На титульній сторінці номер не ставиться.

Паперовий примірник науково-дослідної учнівської роботи з українознавства має бути поданий (надісланий поштою) разом з дискетою та заявкою-анкетою заступникові голови оргкомітету Міжнародного конкурсу до 20 лютого за поштовим штемпелем за адресою:

Відділ філософії освіти та освітніх технологій, к.301, (з позначкою «на Міжнародний конкурс з українознавства»)

вул. Ісаакяна, 18, м. Київ, 01135, Україна

контактні тел./факс 236-01-02, 494-17-81

**ДОДАТОК 3. РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ЗАХИСТУ
КОНКУРСНОЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ УЧНІВСЬКОЇ РОБОТИ**
(За Положенням про Міжнародний конкурс з українознавства.)

II. Умови проведення Конкурсу

14. II етап Конкурсу – виконання письмових конкурсних завдань, публічний захист науково-дослідних робіт, тестування та апробація демонстраційної версії Інтернет-олімпіади...

17. Виконання письмових конкурсних завдань проводиться перед захистом науково-дослідних робіт.

18. За сумарною кількістю балів, отриманих за рецензію науково-дослідної роботи та за письмову конкурсну роботу, учні допускаються до захисту науково-дослідних робіт.

19. Публічний захист роботи передбачає усний виступ конкурсанта тривалістю до 8 хв за матеріалами роботи та відповіді на запитання членів журі.

IV. Визначення переможців Конкурсу

1. Переможців визначає журі Конкурсу.

Науково-методичне видання

Чирков Олег Адольфович

Методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідної учнівської роботи на Міжнародному конкурсі з українознавства

Літературна редакція – Твердохліб О.Т.

Комп'ютерний набір, корекція, верстка, оригінал-макет – Чирков О.А.

Організаційне забезпечення – Фігурний Ю.С.

Тиражування – Мельниченко О.А.

Підписано до друку 12.03 2009 р. Формат 60х84/16

Папір офсетний. Друк різнографічний. Гарнітура Times.

Наклад – 300 прим.

Умовн. друк. арк. – 1,6. Обл.-вид. арк. – 1,0.